



Speech competencies in foreign language teaching and methods of their formation

Dilshoda NABIYEVA¹

Karshi State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021

Received in revised form

15 September 2021

Accepted 20 October 2021

Available online

15 November 2021

Keywords:

speech,
competence,
communication,
exchange of ideas,
competence,
“Useful topic” method,
clear and vivid language,
“Interesting introduction”.

ABSTRACT

Speech is very important not only in education, for students and for teaching other people. This is especially related to foreign languages as one of the subjects in school. Also, students should master Russian as one of the languages they use in real communication. The article describes what speech competencies are available when teaching the Russian language and exercises for their formation.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp91-96>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Xorijiy tilni o'rgatishda nutq kompetensiyalari va ularni shakllantirish metodlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

nutq,
kompetensiya,
muloqot,
fikrlar almashuvi,
kompetentlik,
“Foydali mavzu” metodi,
aniq va jonli til,
“Qiziqarli kirish”.

Nutq ta'lim sohasida ham, ayniqsa, talabalar va boshqalar uchun zarur. Bu maktabdagi fanlardan biri sifatida xorijiy tillar bilan bog'liq, bilvosita talabalar rus tilini haqiqiy muloqotda foydalanadigan tillardan biri sifatida o'zlashtirishlari kerak. Ushbu maqolada rus tilini o'rgatishda nutq kompetensiyalari nima ekanligi va uni shakllantirish mashqlari keltirilgan.

¹ Teacher of “Uzbek language and literature” department of pedagogical institute of Karshi State University. Karshi, Uzbekistan.

Речевые компетенции в обучении иностранному языку и методы их формирования

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

речь, компетенция, общение, обмен идеями, компетенция, метод «Полезная тема», ясный и живой язык, «Интересное введение».

Речь очень важна не только в образовании, для студентов и для обучения других людей. Особенно это связано с иностранными языками как с одним из предметов в школе. Также студенты должны овладеть русским языком как одним из языков, которые они используют в реальном общении. В статье рассказывается, какие речевые компетенции есть при обучении русскому языку и упражнения для их формирования.

Braun va Yule [1, 14] o'zlarining kitobida: "Nutq – bu ehtiyojlarni : so'rov, ma'lumot, xizmat va boshqalarni ifodalash", – deb yozadi. Aksariyat odamlar kundalik hayotini boshqalar bilan muloqotda o'tkazadilar. Jones [2, 14] ta'kidlaganidek, "Gap – bu muloqot shaklidir". Revell muloqotga quyidagicha ta'rif beradi: "Muloqot, g'oyalar, fikrlar, his-tuyg'ular". Shuning uchun muloqot kamida ikki kishini o'z ichiga oladi, bu yerda jo'natuvchi ham, qabul qiluvchi ham ma'lumot, g'oyalar, fikrlar, qarashlar yoki his-tuyg'ularni almashish uchun muloqot qilishlari kerak.

Aytishimiz mumkinki, ma'ruzachi o'zi gaplashayotgan odamni tinglovchi sifatida ko'rishi kerak. Shunday qilib, biz aytmoqchi bo'lgan hamma narsani samarali tarzda yetkazish juda muhim, chunki gapirish nafaqat tovushlarni chiqarish, balki xabarlarini uzatishni o'z ichiga olgan maqsadlarga erishish jarayonidir.

Shuning uchun nutq jarayonida kimga to'g'ri va qanday aytish kerakligiga e'tibor berish kerak.

Rus tilida gapirish ko'nikmalarini egallash ko'plab ikkinchi til yoki chet tilini o'rganuvchilar uchun ustuvor vazifadir. Binobarin, talabalar ,ko'pincha, til o'rganishdagi muvaffaqiyatlari hamda rus tili kursining samaradorligini o'zlarining og'zaki tilini bilish darajasi qanchalik yaxshilanganligini his qilishlari asosida baholaydilar. Rus tili mashg'ulotlarida og'zaki nutq ko'nikmalariga deyarli e'tibor berilmagan, ammo og'zaki nutqni o'rgatishda eng yaxshi yondashuv uzoq vaqtdan beri uslubiy munozaralarning markazida bo'lib kelgan.

Richards [5, 22] shunday deydi: "O'quv jarayonida va darsliklarda og'zaki muloqotning o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratiladigan to'g'ridan to'g'ri yondashuvlardan tortib, guruh ishi, topshiriqlar bilan ishlash va boshqa strategiyalar orqali og'zaki muloqot uchun sharoit yaratuvchi bilvosita yondashuvlarga bo'lgan turli yondashuvlardan foydalaniladi".

Don Brayn ta'kidlaganidek, "Og'zaki muloqot (yoki nutq) so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi ikki tomonlama jarayon bo'lib, nutqning samarali mahoratini va tushunishning retseptiv mahoratini o'z ichiga oladi". Yuqoridagi fikrdan shuni bilishimiz mumkinki, nutq bir-biriga ma'lum bir ma'lumot berish uchun ikki yoki undan ortiq kishining o'zaro ta'siridir.

Bugungi kungacha olib borilgan tadqiqotlar, shuningdek, xorijiy tilda og'zaki muloqotning murakkabligini sezilarli darajada yoritib berdi. Masalan, Luoma [3, 216] og'zaki nutqning quyidagi xususiyatlarini aytadi:

A. Fikr birliklaridan tuzilgan (birlashgan qisqa iboralar va gaplar).

B. Rejalashtirilgan (masalan, ma'ruza) yoki rejalashtirilmagan (masalan, suhbat) bo'lishi mumkin.

C. Yozma tilga qaraganda ko'proq noaniq yoki umumiy so'zlarni ishlatadi.

D. Turg'un so'z birikmalari, to'ldiruvchi va ikkinchi darajali gap bo'laklarini qo'llaydi.

E. Onlayn ishlov berishni aks ettiruvchi slip va xatolarni o'z ichiga oladi.

F. O'zaro munosabatni o'z ichiga oladi (ya'ni o'zaro ta'sirlar birgalikda qurilgan).

G. Ma'ruzachi roli, nutq maqsadi va kontekstni aks ettiruvchi farqni ko'rsatadi (masalan, rasmiy va tasodifiy nutq o'rtasidagi).

Nutq insonning qobiliyatlari qatoriga kiradi. Quyida esa kompetensiyaning ba'zi ta'riflarini keltirilgan:

Asosiy ta'rif: Kompetentlik - bu tegishli ish sharoitida (akademiyada yoki undan tashqarida) bajarish uchun yetarli bo'lgan tajriba darajasida bilim, malaka va ko'nikmalarni egallashdir.

Tushuntirish konteksti: tibbiyot, sog'liqni saqlash, o'qitish, ijtimoiy ish, arxitektura kabi ba'zi kasbiy fanlarni baholashda kompetensiya alohida izoh talab etadi [<http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/competence.htm>].

Kompetensiya – bu shaxsning ishni to'g'ri bajarish qobiliyati. Kompetensiya – bu har bir xodimning xatti-harakatlarini aniqlash, baholash va rivojlantirishga imkon beradigan tizimli qo'llanmani ta'minlaydigan belgilangan xatti-harakatlar to'plami [<http://en.wikipedia.org/wiki/Competence>].

Ba'zi olimlar "kompetentlik"ni samaradorlikni oshirish uchun foydalaniladigan bilim, ko'nikma va xatti-harakatlarning kombinatsiyasi deb bilishadi; yoki adekvat yoki yaxshi malakaga ega bo'lish, muayyan rolni bajarish qobiliyatiga ega bo'lish holati. Masalan, boshqaruv kompetensiyasi tizimli fikrlash va hissiy intellekt, ta'sir qilish va muzokaralar olib borish ko'nikmalarini o'z ichiga olishi mumkin. Kompetentlik tashkilot va jamoalarda inson talablarining umumiyroq tavsifi sifatida ham qo'llaniladi. Yana bir ta'rif Oksford Advanced Learner's Dictionary [4, 232] ga asoslanadi, "Kompetentlik – bu biror narsani yaxshi qila olish".

Dars davomida turli xil nutq kompetensiyalarini shakllantirish metodlaridan foydalanish mumkin:

1. Foydali mavzu. Birinchi nutq malakasi tinglovchilar va vaziyatga mos keladigan mavzuni tanlashdir. Ilg'or ma'ruzachi tinglovchilarni jalb qiladigan munosib mavzuni tanlaydi. Uning mavzusi, shuningdek, tinglovchilarga nutqdan oldin bilmagan yangi ma'lumotlarni taqdim etadi. Boshlovchi ma'ruzachi o'ziga xosligi yo'q yoki eskirgan mavzuni tanlaydi. Uning mavzusi tomoshabinlarga yangi ma'lumot bermaydi. Samarali bo'lmagan ma'ruzachi bitta mavzuni tinglovchilar tomonidan aniqlab bo'lmaydigan nutq so'zlashi mumkin.

2. Qiziqarli kirish. Tinglovchilarni mavzuga va ma'ruzachiga yo'naltiradigan kirishni shakllantirish ikkinchi nutqiy qobiliyatdir. Ilg'or ma'ruzachi ajoyib e'tiborni o'z ichiga olgan kirish so'zini yozadi. U o'zining ishonchliligini mustahkamlaydi. U mavzuga to'g'ri yo'nalish beradi, tezisni aniq bayon qiladi va o'z fikrlarini ishonchli va esda qolarli tarzda ko'rib chiqadi. Boshlang'ich ma'ruzachi uchun uning e'tiborini jalb qilish oddiy va u o'zining ishonchliligini oshiradi. Uning dissertatsiyasi noqulay tuzilgan va u tinglovchilarga kam yo'nalish beradi. Samarasiz ma'ruzachining ochilish texnikasi yo'q, ishonchlilik bayonoti yo'q va mavzu bo'yicha hech qanday ma'lumot bermaydi. Bundan tashqari, uning dissertatsiya bayonoti va fikrlarni oldindan ko'rishi yo'q.

3. Aniq tashkil etish. Uchinchi malaka – samarali tashkiliy modeldan foydalanish. Ilg'or ma'ruzachi juda yaxshi tashkil etilgan va aniq asosiy fikrlar bilan nutq so'zlaydi. Uning fikrlari bir-birini istisno qiladi va tezis bilan bevosita bog'liq. Bundan tashqari, u nutqning yaxshi o'tishiga yordam berish uchun samarali o'tish va ko'rsatkichlardan foydalanadi. Boshlang'ich ma'ruzachi biroz tartibga solingan asosiy fikrlarga ega, ammo bu fikrlarning mazmuni bir-biriga mos kelishi mumkin. Uning nutqida o'tishlar ham mavjud bo'lishi mumkin, lekin ular ,ayniqsa, samarali emas. Samarasiz ma'ruzachi nutqida aniq tashkiliy naqsh yo'q, ohang yo'q va ma'lumot tasodifiy taqdim etilgandek eshitiladi.

4. Yaxshi qo'llab-quvvatlangan g'oyalar. Nutq qobiliyatlari ro'yxatida to'rtinchi o'rinda ishonchli yordamchi materiallarni topish, sintez qilish va ulardan foydalanish. Ilg'or ma'ruzachi nutqida uning asosiy fikrlari turli xil ishonchli materiallar bilan yaxshi qo'llab-quvvatlanadi va uning manbalari tezis uchun ajoyib yordam beradi. Bundan tashqari, uning barcha manbalari aniq ko'rsatilgan. Boshlang'ich ma'ruzachi ,odatda, adolatli materiallar aralashmasi bilan qo'llab-quvvatlangan fikrlarga ega. Faqat uning ba'zi dalillari uning tezislari qo'llab-quvvatlaydi va uning manbalaridan iqtiboslar aniqlanishi kerak. Samarali bo'lmagan ma'ruzachi yordamchi materiallarsiz yoki manbalardan iqtiboslarsiz nutq so'zlaydi.

5. Xulosa bilan yakunlash. Beshinchi nutq kompetensiyasi – bu tezisni mustahkamlovchi va psixologik yakunni ta'minlovchi xulosani ishlab chiqish. Ilg'or ma'ruzachi o'z fikrlari haqida aniq va esda qolarli xulosani taqdim etadi va u tezisga yoki katta rasmga murojaat qiladi. Uning nutqi ham kuchli klincher yoki harakatga chaqirish bilan tugaydi. Boshlovchi ma'ruzachi o'z fikrlari haqida qisqacha ma'lumot beradi, ammo uning dissertatsiyasiga aniq havola yo'q. Uning nutqining yakuniy texnikasi ham mustahkamlanishi mumkin. Ta'sirsiz ma'ruzachi nutqida hech qanday xulosa yo'q. Uning nutqi keskin va yakun holda tugaydi.

6. Aniq va jonli til. So'zlarni sinchkovlik bilan tanlashni ko'rsatish oltinchi nutqiy qobiliyatdir. Ilg'or ma'ruzachining tili juda aniq, xayoliy va jonli. Uning tili ham tarafkashlik, grammatik xatolar va noo'rin foydalanishdan butunlay xoli. Boshlovchi ma'ruzachi o'z fikrini bayon qilish uchun mos bo'lgan tilni tanlaydi. U grammatikada ba'zi xatolarga ega va vaqti-vaqti bilan jargon, argo yoki noqulay jumla tuzilishida foydalanadi. Samarasiz so'zlovchining grammatikasi va sintaksisida ko'p xatolar bor. U ,shuningdek, so'zlarni noto'g'ri talaffuz qiladi va jargon yoki irqchi atamalardan keng foydalanadi.

7. To'g'ri ovozli ifoda. Yettinchi kompetensiya – bu tinglovchilarni jalb qilish uchun ovozli ifoda va paratildan samarali foydalanish. Vokal o'zgaruvchanligi, intensivligi va tezligidan mukammal foydalanish ilg'or ma'ruzachining o'ziga xos xususiyatidir. Uning ovozli ifodasi ham tabiiy va g'ayratli bo'lib, u to'ldiruvchidan qochadi. Boshlang'ich ma'ruzachi nutqida ba'zi ovozli o'zgarishlar aniq ko'rinadi. U, shuningdek, aniq talaffuz qiladi, eshitiladi va odatda to'ldiruvchidan qochadi (masalan, “um”, “uh”, “kabi” va boshqalar). Ta'sirsiz ma'ruzachi eshitilmaydi, yomon talaffuz qiladi va monoton ovozda gapiradi. Uning nutqi ham yomon tempga ega va u tinglovchilarni to'ldiruvchi bilan chalg'itadi.

8. Tegishli noverballar. Vakolatlar ro'yxatida sakkizinchi o'rin og'zaki xabarni qo'llab-quvvatlaydigan og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlarni namoyish etishdir. Ilg'or ma'ruzachining holati, imo-ishoralari, yuz ifodasi va ko'z bilan aloqasi tabiiy, yaxshi rivojlangan va yuqori darajadagi xotirjamlik va ishonchni namoyish etadi. Ba'zi notalarga tayanish boshlang'ich ma'ruzachida ko'rinadi, lekin u yetarli darajada ko'z bilan aloqa

qiladi. Shuningdek, u, odatda, chalg'ituvchi xulq-atvordan qochadi. Samarali bo'lmagan ma'ruzachi, odatda, pastga qaraydi va ko'z bilan aloqa qilishdan qochadi. Uning asabiy imo-ishoralari va xabardan chalg'itadigan yoki unga zid keladigan boshqa og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlari bor.

“Tana tili juda kuchli vositadir. Nutq qilishdan oldin bizda tana tili bor edi va ko'rinishidan, suhbatda tushungan narsangizning 80 foizi so'zlar emas, balki tana orqali o'qiladi”, – deydi Debora Bull.

9. Tomoshabinlarga moslashtirilgan. To'qqizinchi nutq malakasi – taqdimotni tinglovchilarga muvaffaqiyatli moslashtirish. Ilg'or ma'ruzachi ma'lumot tinglovchilar uchun qanchalik muhimligini va uning nutqi ularning e'tiqodlari, qadriyatlarini va munosabatlariga moslashtirilganligini ko'rsatadi. U, shuningdek, madaniy umumiy tajribalarga ishora qilishi mumkin. Boshlovchi ma'ruzachi mavzuning muhimligini o'z zimmasiga oladi, lekin ifodalamaydi. Uning taqdimoti tinglovchilarga minimal darajada moslashtirilgan va nutqda taqdim etilgan ba'zi g'oyalar tinglovchilarning ma'lumot doirasi yoki tajribasidan olib tashlanadi. Samarasiz ma'ruzachining nutqi tinglovchilarning e'tiqodlari, qadriyatlarini va munosabatlariga ziddir. Uning xabari umumiy yoki konservalangan bo'lishi mumkin va umumiy asosni o'rnatishga urinishlar amalga oshirilmaydi.

10. Ko'rgazmali qurollardan mohirona foydalanish. Ko'rgazmali qurollardan mohirona foydalanish o'ninchi malakadir. Ko'rgazmali qo'llanmalarni alohida tushuntirish va taqdim etish ilg'or ma'ruzachiga xosdir. Uning nutqida nutq mavzusini kuchli tushunish imkonini beruvchi vizual tasvirlar mavjud va uning tasvirlari yuqori professional sifatga ega. Boshlang'ich ma'ruzachining ko'rgazmali qurollari, odatda, yaxshi ishlab chiqilgan va tushuntirilgan, garchi ko'rgazmalarda kichik xatolar bo'lishi mumkin. Samarali bo'lmagan ma'ruzachi nutqidan chalg'itadigan ko'rgazmali vositalardan foydalanadi. Uning tasvirlari tegishli bo'lmasligi mumkin yoki uning tasvirlari professional sifatsiz bo'lishi mumkin.

11. Ishonchli ishonirish. O'n birinchi va yakuniy nutq malakasi ishonchli dalillar va asosli asoslar bilan ta'sirchan ishoniruvchi xabarni yaratishdir. Ilg'or ma'ruzachi muammo va yechimni aniq, ta'sirchan tarzda ifodalaydi. U o'z da'volarini kuchli va ishonchli dalillar bilan qo'llab-quvvatlaydi va aqlbovar qilmaydigan xatolardan butunlay qochadi. Uning nutqida esda qolarli harakatga chaqiruv ham mavjud. Boshlang'ich ma'ruzachi nutqida muammo va yechim aniq bo'lib, ko'pchilik da'volar dalillar bilan tasdiqlangan. U, shuningdek, umumiy fikrga ega va taniqli harakatga chaqiradi. Samarali bo'lmagan ma'ruzachi uchun muammo va/yoki yechim aniqlanmagan. Uning da'volari dalillar bilan tasdiqlanmagan, nutqida noto'g'ri asoslar mavjud va harakatga chaqiruv yo'q. O'quvchilar shuni ta'kidlashlari kerakki, yuqorida sanab o'tilgan vakolatlar hammasini qamrab olmaydi. Oxir-oqibat, nutq vaziyatining talablariga eng mos keladigan tarzda ushbu kompetensiyalarni sozlash, kengaytirish va qo'llash kerak. Ammo ular yangi yoki kamroq tajribali ma'ruzachilar uchun nutqning barcha o'zaro bog'liq qismlarini tushunishni boshlash uchun boshlang'ich nuqtani ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Brown, Gillian. Discourse analysis – (Cambridge textbooks in linguistics). I. Discourse analysis. I. Title 11. Yule, George. 4'5, – P. 302.
2. Edward E. Jones. The Framing of Competence. First Published December 1, 1989, Research Article. <https://doi.org/10.1177/0146167289154001>.
3. Luoma S. Assessing Speaking. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. <https://doi.org/10.1017/CB09780511733017>.

4. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English. [Albert Sydney Hornby; Jonathan Crowther] ... Publisher: Oxford: Oxford University Press, 1995.

5. Richards J.C. Conversationally speaking: approaches to the teaching of conversation. In J.C. Richards, The Language Teaching Matrix. New York: Cambridge University Press, 1990.

6. Schreiber L., Paul G. & Shibley L.R. (2012). The development and test of the Public Speaking Competence Rubric. *Communication Education*, 61(3), 205–233.

7. Манаенкова М.П. Речевая компетенция в контексте личностно-профессиональных компетенций студента // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. – 2014. – № 1 (23). – С. 28–32.

8. Нужа И.В. Обучение иноязычной профессионально ориентированной письменной речи студентов социологических факультетов: на материале английского языка: дисс. ... кандидата педагогических наук: 13.00.02. – Санкт-Петербург, 2010. – С. 247.

9. Романова Н.Н., Филиппов А.В. Словарь. Культура речевого общения: этика, прагматика, психология. – М., 2010.

10. Чайникова Г.Р. Формирование иноязычной речевой лексической компетенции на основе учебного электронного терминологического словаря тезаурусного типа: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.02]. – Екатеринбург, 2014. – С. 240.